

JOHN LOCKE'DA AHLÂK KURALLARININ KAYNAĞI

İsmail ÇETİN*

ÖZET

Ahlâk Felsefesinde yer alan her ahlâk sisteminin sahip olduğu ortak özelliklerden biri de, insanlara, "ahlâki iyi"ye uygun olan davranışları gerçekleştirmeyi, "ahlâki kötü"ye uygun olan davranışlardan kaçınmayı emreden birtakım ahlâk kurallarını içinde taşımaktır. Yine, her ahlâk sistemi birtakım ahlâk kurallarını içinde taşıdığı gibi, bu kuralların kendisinden çıktığı bir kaynağı göstermeyi de ihmal etmez. Bu kaynak, bazen toplum, bazen bilge bir insan, bazen de (ilahi dinlerin ortaya koyduğu ahlâk sistemlerinde olduğu gibi) aşkın bir Varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, tanınmış İngiliz filozofu John Locke'un ahlâk kurallarının kaynağı ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı ve bu görüşleri, filozofun kendi felsefi sistemi açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

SUMMARY

The Source of Moral Rules According to John Locke

One of the common characteristics every ethical system in Moral Philosophy has is to contain some moral rules which command men to do the actions in accordance with "moral good" and to abstain from ones in accordance with "moral evil". And, every ethical system not only contains some moral rules they also indicate a source from which these moral rules rise. This source is sometimes society, sometimes a wise man and sometimes a transcendental Being, as is in divine religions' ethical systems. This article aims to indicate well-known British philosopher John Locke's views on the source of moral rules and to appraise them from the point of Locke's philosophical system.

---

* Yrd.Doç.Dr.; U.Ü. İlahiyat Fak. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi

Genel olarak ahlâk, ya da herhangi bir ahlâki sistemden söz etmek gerektiğinde kendilerine baş vurulması kaçınılmaz olan bazı unsurlar vardır. Bu unsurların en başta geleni, insanlara, "ahlâki iyi"ye uygun olan davranışları gerçekleştirmeyi, aksi davranışlardan da kaçınmayı emreden ahlâk kurallarıdır. Ahlâk kuralları bulunmayan bir ahlâki sistem veya ahlâki hayatın var olabileceğini düşünmek mümkün değildir¹.

Ahlâki sistemlerde bulunması, en az ahlâk kuralları kadar zorunlu olan başka bir husus daha vardır ki, o da söz konusu kuralların kendisinden çıktığı bir kaynağın gösterilmesidir. Ahlâk felsefesinde yer almış olan her sistem, birtakım ahlâk kurallarını içinde taşıdığı gibi, bu kuralları ortaya koyan bir kaynak da göstermiştir. Bu kaynak bazen toplum, bazen bilge bir insan, bazen de (ilahi dinlerin ortaya koyduğu ahlâk sistemlerinde olduğu gibi) aşkın bir Varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede gerçekleştirmeyi hedeflediğimiz şey, 17.ve 18. yüzyıllarda yaşamış olan tanınmış İngiliz filozofu John Locke'un ahlâk kurallarının kaynağı ile ilgili görüşlerini ortaya koymaktır. Bunu yapmak bize, ampirist bilgi öğretisinin babası sayılan Locke'a göre ahlâk kurallarının kaynağının ne olduğunu öğrenmenin yanında, ahlâk kurallarıyla ilgili bilgimiz konusunda filozofun kendi ampirizmine ne ölçüde sadık kaldığını tartışma imkanı da verecektir.

Locke'a göre insana verilmiş olan birtakım yetiler onu hem rasyonel hem de ahlâki bir varlık kılmaktadır. İnsan akıl ve ruh sahibi bir varlık olup şu ya da bu davranışı seçme ve seçtiği davranışı belli ölçüde gerçekleştirme gücüne sahip bulunmaktadır. Böyle bir varlığın, uymakla yükümlü olduğu bir hayat modelinden ya da davranışlarını seçmede göz önünde bulunduracağı birtakım kurallardan bağımsız olabileceği elbette düşünülemez. Çünkü, hiç bir sorumluluğu olmayacak bir varlığın çevremizde gördüğümüz varlıkların en mükemmeli olarak karşımıza çıkması, evrende var olan gayeliliğe uygun düşmeyecektir². Şu halde, insanın yaşamakla yükümlü olduğu bir ahlâki hayat ve belirli ahlâk kuralları bulunmaktadır. Şimdi, Locke'a göre bu kuralların kaynağının ne olduğunu araştıralım.

Locke'a göre insanların kendi davranışlarını düzenlemede baş vurdukları ahlâk kurallarının başlıca üç türü vardır: " Bana göre, insanların kendi davranışlarını düzenlemede baş vurdukları ve bu davranışların doğruluk ya da yanlışlığını değerlendirmede ölçü olarak kabul ettikleri ahlâk kurallarının üç türü vardır...1- Medeni kanunlar (the civil law), 2-Belli bir kanaat veya itibara dayanan kanunlar (the law of opinion or reputation), 3-

¹ Frankena, William K., Ethics, Prentice-Hall, 2nd ed. New Jersey 1973, s.9

² Locke, Essays on the Law of Nature, translated to English and ed. by W. von Leyden, Clarendon Press, Oxford 1954, s. 117 (Bundan sonra bu eser Essays L.N. şeklinde kısaltılacaktır); ayrıca bkz. Two Treatises of Government, The Works of John Locke, London 1801, V/383.

İlahi kanunlar (the divine law)³. Ahlâklılık, insan davranışlarının, yukarıda zikredilen kanunların ihtiva ettiği ahlâk kurallarıyla bir uyum içinde olması demektir. Herhangi bir davranış ahlâk kurallarına uygunsa, o ahlâki bakımdan iyi bir davranıştır; bu kurallara uygun olmayan davranışlar da ahlâki bakımdan kötü kabul edilen davranışlardır⁴.

Locke başlıca üç türe ayırdığı ahlâk kuralları için iki kaynak kabul etmektedir: İnsan aklı ve Tanrının iradesi. Ona göre ilahi kanunların ihtiva ettiği ahlâk kurallarının kaynağı Tanrının iradesidir. Medeni kanunlarla belli bir kanaat veya itibara dayanan kanunların ihtiva ettiği ahlâk kurallarının kaynağı ise insan aklıdır. Bu iki kaynaktan çıkan ahlâk kuralları arasında önemli farklar vardır. İlk olarak, insan aklına dayanan ahlâk kuralları ile Tanrının iradesine dayananlar aynı sürekliliğe sahip değildir. İkinci olarak, insan davranışları açısından, insan aklının bildirdiği ahlâk kuralları ile Tanrının bildirdiği ahlâk kurallarının sahip oldukları bağlayıcılık farklı derecelerdir⁵. Şimdi tekrar Locke'un ahlâk kurallarının türleri hakkında yaptığı tasnife dönelim ve her bir türde yer alan ahlâk kurallarının insan davranışları açısından taşıdığı önemi araştıralım. Bunu yapmak bize, Locke'un, ahlâk kurallarının dayandığı iki kaynaktan hangisine daha fazla önem verdiğini öğrenme imkanı da sağlayacaktır.

Locke'a göre medeni kanunlar, devletin, kendi idaresi altında yaşayan insanların gerek devlete gerekse birbirlerine karşı olan davranışlarını düzenlemek için koyduğu kanunlardır. Medeni kanunlar, devlette yasama gücünü (legislative power) elinde bulunduran bir ya da birden fazla kişi tarafından konur. İnsan davranışlarına yön verecek olan ahlâk kurallarını ihtiva eden ve diğer iki türde yer alan kurallarla farkedilir bir paralellik içinde bulunan medeni kanunların amacı, devletin bütün fertlerinin hem devlete hem de birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak ve böylece huzurlu bir toplum meydana getirmektir. Bu kanunlar, insan davranışlarındaki suç ve suçsuzlukların ölçüsüdür (the measure of crimes and innocence). Herhangi bir davranış gerçekleştiren bir insanın devlet karşısında suçlu mu yoksa suçsuz mu olduğu medeni kanunlarla belirlenecektir. Eğer medeni kanunlara aykırı olan, bu nedenle de bir suç teşkil eden herhangi bir davranış gerçekleştirilirse, bunun karşılığı devlet tarafından verilecektir⁶.

Medeni kanunlarla ilgili olarak üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da, bu kanunları koyan kişi veya kişilerle ilgilidir. Locke bu

³ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. A.G. Woolzly, The Fontana Library, 2nd Impression, London 1964, s.222-223 (Bundan sonra bu eser E.C.H.U. şeklinde kısaltılacaktır)

⁴ Locke, *age.*, s.225

⁵ Locke, *age.*, s.223

⁶ Locke, *age.*, s.224, *Two Treatises of Government*, Works V/416-417

kanunların, yasama gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişiler tarafından konacağını bildirirken bir hususun altını önemle çizmektedir. Ona göre, medeni kanunları koyan kişiler toplum üzerinde mutlak ve keyfi bir otoriteye sahip olmamalıdır. Her şeyden önce, bu kişilerin koyduğu kanunların toplumun genel iyiliğine uygun olması gerekir; onların, insanların mal ve can güvenliğine aykırı olan herhangi bir kural koymalarına izin verilmemelidir. Ayrıca, yasama gücünü elinde bulunduran kişiler, kendi koydukları kurallara diğer insanlarla aynı derecede uymakla yükümlü olmalıdırlar. Nihayet en önemlisi, yasama gücünü elinde bulunduran kişilerin Tanrının iradesine yani ilahi kanunlara aykırı herhangi bir kural koymama konusunda büyük bir titizlik göstermeleri gerekir. Çünkü insan için en iyi ve faydalı olanı, ancak onu yaratan Tanrı bilebilir. Bu nedenle, Tanrının sonsuz hikmet ve iradesiyle bildirdiği ilahi kanunlara aykırı olan herhangi bir kuralın insanlara fayda sağlaması beklenemez.⁷

Belli bir kanaat veya itibara dayanan kanunlara gelince, Locke'un felsefi kanunlar (philosophical laws) şeklinde de isimlendirdiği bu kanunlar, bizzat toplumun özellikle de toplumda yaşayan bilge kişilerin koyduğu kanunlardır. Herhangi bir yerde yazılı olmayıp halk arasında şifahi olarak bilinen felsefi kanunların belirlenmesinde etkili olan şey, toplumda geçerli olan değer ve geleneklerdir. Medeni kanunlar suç ve suçsuzluğun ölçüsü olduğu gibi, felsefi kanunlar da erdem ve ahlâki düşüklüğün ölçüsüdür (the measure of virtue and vice). Herhangi bir kimsenin gerçekleştirdiği davranış eğer felsefi kanunların ihtiva ettiği ahlâk kurallarına uygunsa, bu davranışın erdemli bir davranış olduğu söylenir; aksi durumda, söz konusu davranış erdemsiz bir davranış olarak adlandırılır. Medeni kanunlar sahip oldukları yaptırım gücünü kendilerini koyan devletten aldıkları gibi, felsefi kanunlar da bu gücü, kendilerini belirleyen ve benimseyen toplumdan alırlar. İnsanların, felsefi kanunların ihtiva ettiği ahlâk kurallarına uymalarını sağlayan şey, bu kurallara uygun olan davranışların toplum tarafından övgü ve takdirle (prais and commendation), aksi davranışların da kınamayla (blame) karşılaşmasıdır.⁸

Görüldüğü gibi Locke'a göre gerek devletin koyduğu medeni kanunların, gerekse toplumun koyduğu felsefi kanunların kaynağı insan aklıdır ve bu kanunların her birinin kendine has yaptırımları bulunmaktadır. Bu nedenle, hem medeni kanunların hem de felsefi kanunların ihtiva ettiği ahlâk kuralları, insan davranışlarını yönlendirme açısından inkar edilemez bir etkiye sahiptir. Ancak, ahlâk kuralları için yaptığı tasnifte Locke'un asıl önem verdiği ve üzerinde durduğu türün ilahi kanunlar olduğu hemen dikkati çekmektedir. Ona göre aklın, insan davranışlarına yön verecek ahlâk kurallarını eksiksiz olarak ortaya koyması mümkün değildir. Çünkü,

⁷ Locke, Two Treatises of Government, Works V/417-418

⁸ Locke, E.C.H.I.I, s. 224-225

ilk olarak, Tanrının insana verdiği bir yeti olan aklın belirli sınırları vardır; gerçeği en son sınırlarına kadar öğrenip ortaya koymak bu yetinin gücünü aşmaktadır.⁹ İkinci olarak, çoğu zaman insana hakim olan ve onu gerçeği bulma doğrultusunda aklını yeterince kullanmaktan alıkoyan birtakım aşırı tutku ve yanlış ilgiler bulunmaktadır.¹⁰ Bu sebeplerin bir sonucu olarak, insan aklının koyduğu medeni ve felsefi kanunlar çoğu zaman çağdan çağa ve toplumdan topluma değişmekte; bir çağda veya toplumda ahlâki olarak görülüp teşvik edilen bir davranış başka bir çağda veya toplumda ahlâk dışı kabul edilip yasaklanabilmektedir. Filozofların savundukları, aklın koyduğu kuralları esas alan ahlâk sistemlerinin çoğu zaman birbiriyle çelişen bir çeşitlilik içinde bulunmaları da bu gerçekten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, insan davranışlarına yön verecek gerçek ahlâk kurallarını aklın çıkarımlarında değil, doğru ve yanlışın değişmez ölçülerini içinde taşıyan ilahi kanunlarda aramak daha doğru olacaktır.¹¹ Locke, ahlâk kurallarının gerçek kaynağı olarak kabul ettiği ilahi kanunlarla neyi kastettiğini şu ifadesinde açıklamaktadır:

Ben ilahi kanunlarla, Tanrının insan davranışları için koyduğu, insanlara tabiat ışığı veya vahiy ile bildirilen kanunları kastediyorum. Kanaatimce, Tanrının insanlara kendi davranışlarını düzenlemede kullanacakları bir kanun bildirmiş olduğunu inkar edecek kadar kavrayışsız kimse yoktur. Tanrının bunu yapmaya hakkı vardır. Çünkü biz O'nun yaratıklarıyız; O bizi en iyi davranışlara yöneltmek için gerekli iyilik ve hikmete; gelecek dünyada karşımıza çıkacak sonsuz şiddet ve süredeki mükafat ve cezalarla bizi en iyi davranışı gerçekleştirmeye zorlamaya yetecek güce sahip bulunmaktadır. Hiç kimse bizi Tanrının hakimiyet sahasının dışına çıkaramaz.¹²

Yukarıdaki ifadeden de anlaşıldığı gibi Locke'a göre Tanrı, insanları en iyi davranışları gerçekleştirmeye yöneltecek birtakım ahlâk kuralları koymuştur. Akıl doğru ahlâk kurallarını eksiksiz olarak ortaya koyabilecek güçte olmadığına göre, bu konuda yapılması gereken en doğru şey, Tanrının bildirdiği ilahi kanunların yardımına baş vurmaktır. Locke'a göre bunu yapmak, insanlara doğru ahlâk kurallarını öğretmenin hem güvenilir hem de kolay bir yoldur: "Ben, Tanrının kendisine verdiği güç ve mucizelerin açık desteği ile gelen, ahlâklılık ve itaatın açık kurallarını ortaya koyan birinin insanlık alemini aydınlatmasının ve onlara gerçek yükümlülüklerini gösterip bu yükümlülüğü yerine getirmelerini sağlamasının, bu konularda insan aklının genel fikir ve prensiplerinden hareketle yapılacak akıl yürütmelerden daha kolay olup olmadığını sormak istiyorum. Eğer insan hayatının bütün

⁹ Locke, age., s.426

¹⁰ Locke, The Reasonableness of Christianity, Works VII/140

¹¹ Locke, E.C.H.U., s.224; The Reasonableness, Works VII/144; Essays L.N., s.169-171

¹² Locke, E.C.H.U., s.223

yükümlülükleri akıldan çıkarılabilmiş olsaydı bile, yine de, benim ulaştığım sonuca göre, insanlara yükümlülüklerini öğretmenin bu yolu sadece, düşünmek için gerekli vakit ve gelişmiş zihne sahip, soyut düşünmelere alışık birkaç kişi için uygun olurdu"¹³.

Locke'a göre aklın, insan davranışlarına yön verecek doğru ahlâk kurallarını tüketici bir şekilde ortaya koyması mümkün değildir. İnsanın, kendi davranışlarını düzenlerken göz önünde bulunduracağı ahlâki buyrukları öğrenmek için ilahi kanunlara baş vurma kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu kanunların bize bildirilmesinin en kestirme yolu da vahiydir. Filozofumuza göre, Tanrının vahiyle, bize ahlâki yükümlülüklerimizi gösteren birtakım kurallar bildirdiği gerçeğiyle ilgili olarak önümüzde canlı bir örnek bulunmaktadır. Bu örnek, İsa Mesih'in Tanrıdan aldığı vahyi içinde taşıyan İncil'dir. İsa Mesih Tanrıdan aldığı vahiyle insanlara, Tanrının insan davranışları için koymuş olduğu ahlâk kurallarını ihtiva eden mükemmel bir ahlâki sistem sunmuştur¹⁴. İnsanlara, uymakla yükümlü oldukları ahlâk kurallarını öğretmenin en kolay ve en etkili yolu, onlara İncil'deki ahlâk sistemini anlatmaktır. Çünkü, "bu sistem tamamıyla katıksız ve içtendir;onda ne bir şey fazladır, ne de eksik. O, en bilge insanların itiraf edeceği gibi, tamamıyla insanların iyiliğini hedefleyen mükemmel bir hayat nizamıdır. Bu sisteme uyan herkes mutlu olacaktır"¹⁵.

Locke'un ahlâk kurallarının kaynağı hakkındaki görüşlerini ele almayı amaçlayan bu çalışmayı sona erdirmeden önce, bu görüşlerle ilgili iki önemli hususa işaret etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Locke'un bilgi öğretisiyle, özellikle de onun bilginin kaynağı konusundaki görüşleriyle ilgilidir. Başta da işaret ettiğimiz gibi Locke, felsefe tarihinde sahip olduğu yeri bilginin kaynağı ile ilgili görüşleri sayesinde kazanmış ve ampirist bilgi öğretisinin babası olarak nitelendirilmiştir. Ona göre insan, ahlâk kurallarıyla ilgili olanı da dahil olmak üzere, doğuştan hiç bir bilgiye sahip değildir. Bütün bilgi daha sonradan tecrübi verilerden hareketle elde edilmekte olup bilginin yegane kaynağı tecrübedir. Bu düşünceler"İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme"de hiç bir yanlış anlamaya meydan vermeyecek açıklıkta ifade edilmektedir:"Zihnin, varlığın bütün nitelik ve idealarından mahrum beyaz bir kağıt olduğunu düşünelim. O halde zihin bunları nasıl edinmektedir? İnsanın sınırsız ve sürekli çalışan hayal gücünün neredeyse sonsuz bir çeşitlilikle tasvir ettiği bu engin yığını zihin nereden elde etmektedir? Yine o, aklın ve bilginin bütün malzemelerini nereden kazanmaktadır? Ben buna tek kelimeyle cevap veriyorum:Tecrübeden. Bütün bilgimiz tecrübeye dayanır ve en sonunda ondan çıkar"¹⁶.

¹³ Locke, The Reasonableness, Works VII/146

¹⁴ Locke, age., s.144

¹⁵ Locke, age., s.147

¹⁶ Locke, E.C.H.U., s.89

Ancak bütün bunların yanında filozofumuz, biraz önce gördüğümüz gibi, insanın tabii bilme yetileriyle doğru ahlâk kurallarını tam olarak ortaya koymasının mümkün olmadığını, bu konuda, Tanrının vahiyle bildirdiği ilahi kanunlara baş vurmanın kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşımızda durduğunu söylemektedir. Bu durumda Locke, bir yandan Tanrının vahiyle insanlara birtakım ahlâk kurallarını bildirdiği ve insanların buna muhtaç olduğu, bir yandan da insanın sahip olduğu bütün bilgiyi tecrübenin verilerinden hareketle elde ettiği gibi birbiriyle uzlaştırılması mümkün olmayan iki görüşe sahip bulunmaktadır. Eğer insana vahiyle birtakım ahlâk kurallarının bildirildiği kabul ediliyorsa, insan bilgisinin biricik kaynağının tecrübe olduğu nasıl iddia edilebilir? Ya da tersine çevirirsek, insan bilgisinin biricik kaynağının tecrübe olduğu iddia ediliyorsa, Tanrının vahiyle insana birtakım ahlâk kurallarını bildirmiş olduğu nasıl kabul edilebilir? Locke felsefesindeki bu güçlük aslında onun vahiyle ilgili görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Bu güçlüğü filozofun kendisi de farketmiş ve onu kendi istisna kabul etmeyen ampirizmine zarar vermeden çözmeye çalışmıştır. Acaba Locke bu konuda başarılı bir sonuca ulaşabilmiş midir?

Bu soruyu cevaplamaya başlamadan önce Locke'un vahyi nasıl tanımladığına bakmak faydalı olacaktır. Filozofun vahiy için yaptığı tanıma baktığımızda onun, vahyi, gerçekliğinden şüphe edilmesi mümkün olmayan bir yargı türü olarak kabul ettiğini görmekteyiz:

Buraya kadar zikredilenlerin dışında bir başka yargı türü daha vardır ki, bu tür yargılarda bildirilen şey, insanların genel tecrübeleri ve varlıkların tabii akışıyla ister uyusun ister uyuşmasın, sadece bir şehadete dayanmış olmakla kabullerimizin en üst derecesini oluşturur. Bunun sebebi, söz konusu şehadetin aldanması ve aldatması mümkün olmayan bir varlığa, Tanrıya ait olmasıdır...Bu şahadet özel bir şekilde, vahiy, ona olan kabulümüz de iman olarak adlandırılır. İman zihinlerimize mutlak olarak etki eder ve aynen bilgi gibi, bütün şüpheleri dışarıda bırakır. Biz Tanrıdan gelen herhangi bir vahyin gerçek olduğundan (to be true) şüphe ettiğimiz takdirde kendi varlığımızdan da pekala şüphe edebiliriz¹⁷.

Bununla birlikte Locke, vahyi bir bilgi kaynağı olarak görmeye, dolayısıyla ampirizminde bir istisna yapmaya pek niyetli görünmemektedir. Filozofun şu ifadelerinde, vahyin kabul edilmesiyle birlikte ampirizme sonuna kadar bağlı kalma gayreti kendini açıkça ortaya koymaktadır:

Tanrıdan ilham alan bir kimse vahiyle diğer insanlara, onların daha önceden dış-duyum ya da iç-duyundan edinmediği hiç bir basit idea iletmez. Zira, eğer bu kimsenin Tanrıdan direkt olarak aldığı vahiy birtakım yeni basit idealleri içeriyorsa, bu idealar başka bir insana kelimelerle veya

¹⁷ Locke, age., s.414

başka işaretlerle anlatılamaz. Çünkü kelimeler bizim üzerimizdeki etkileriyle, sadece onların tabii anlamlarına karşılık olan ideaları uyandırır. Kelimelerin zihinlerimizde her zaman aynı ideaları uyandırıyor olması, onların her zaman aynı anlamlar için kullanılıyor olmasının sayesinde¹⁸.

Bu ifadelerle Locke'un anlatmak istediği şey şudur: Her ne kadar vahiy aklı aşan birtakım hakikatleri bildiriyorsa da, Tanrıdan vahiy alan kimse onu diğer insanlara ancak tecrübenin sağladığı idealar aracılığıyla iletebilir; bu nedenle, insanlara sunulan vahiy hükümleri analiz edildiğinde kendisine ulaşılabilecek olan en son şey, tecrübenin sağladığı idealardır. Burada işaret etmek gerekir ki, Locke'un yukarıda iktibas ettiğimiz ifadelerini, beklenebileceğinin aksine, 'o halde vahiy tecrübenin yanında ayrı bir bilgi kaynağı değildir' şeklinde bir sonuç takip etmemektedir. Belki de böyle bir sonuç çıkarmayı Locke okuyucuya bırakmıştı.

Bununla birlikte, Locke'un bilgi öğretisi çerçevesinde düşünüldüğünde, yukarıdaki ifadelerden vahyin bir bilgi kaynağı olmadığı sonucunu çıkarmak, kanaatimizce, yanlış bir çıkarım olacaktır. Çünkü bu ifadeler, vahyin insan bilgisine yeni bir şey ilave etmediğini göstermekten ziyade, Tanrıdan vahiy alan kimsenin onu insanlara iletmek için tecrübeden edinilen idealara duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Locke'a göre idealar bilginin malzemeleridir; ancak, ideaların kendileri bilgi değildir. İdealardan hareketle bilgiye ulaşılması için, zihnin birtakım faaliyetlerde bulunarak idealar arasındaki ilişkileri kavramasını beklemek gerekmektedir. Bu nedenle, vahyin insana yeni bir idea öğretmediğini söylemekle, onun insan bilgisinde bir artış meydana getirmediğini söylemek bütünüyle ayrı şeylerdir. Locke'un kendisinin de belirttiği gibi vahiy, insanın tabii yetileriyle ulaşamadığı, hiç bir zaman da ulaşamayacağı hakikatleri bildiren tabiat üstü bir müdahaledir. Vahyin bildirdiği hakikatlerin insanlara yalnızca tecrübenin sağladığı bilme kalıpları ile iletebiliyor olması, onun tecrübenin yanında ayrı bir bilgi kaynağı olduğunu reddetmek için bir sebep olamaz. Sonuç olarak, Locke'un vahiyle insana aklı aşan birtakım tabiat üstü hakikatlerin ve doğru ahlâk kurallarının bildirilmiş olduğunu kabul etmesi, kendi istisna kabul etmeyen ampirizminde kapatılması mümkün olmayan bir yara açmıştır.

Locke'un ahlâk kurallarının kaynağı hakkındaki görüşleriyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken başka bir husus daha vardır ki, o da şudur: Gördüğümüz gibi Locke, insan aklını ve Tanrının iradesini ahlâk kurallarının iki kaynağı olarak kabul etmekte, fakat asıl önemi Tanrının iradesine vermektedir. O, insan aklına dayanan ahlâk kurallarının çoğu zaman birbirine aykırı bir çeşitlilik içinde bulunduğunu söylediği için, onun, aklı ahlâk kuralları için gerçek bir kaynak olarak kabul etmediği bile

¹⁸ Locke, age., s.424

söylenbilir. Locke Tanrının iradesini ahlâk kurallarının birinci derecede bir kaynağı olarak gördüğüne göre, karşımıza cevaplandırılması gereken şu sorular çıkmaktadır:Acaba Tanrının bildirdiği ahlâk kuralları, sadece Tanrı tarafından emredilmiş oldukları için mi doğru olup insanı bağlayıcıdır? Yoksa bu kurallar doğruluklarını kendi içlerinde taşımakta olup Tanrı onları buyurmakla mı kayıtlıdır? Locke'un bu sorulara verdiği cevap, kendi devrinde birbiriyle mücadele etmekte olan ve "iradeci teori (voluntarist theory)" ve "akılcı teori (rationalist theory)" şeklinde isimlendirilen iki karşıt teori arasında bir uzlaştırma sağlamaktadır. İradeci teoriye göre ahlâk kurallarının doğruluğunun ve onların insan için emredici oluşunun tek nedeni, bu kuralların Tanrının iradesinden kaynaklanmış olmasıdır. Tanrı sonsuz iyilik ve hikmet sahibi olduğu için, O'nun herhangi bir kuralı emretmiş olması, bu kuralın doğru olarak kabul edilmesinin yeter şartıdır. Akılcı teoriye göre ise ahlâk kuralları birtakım değerler koyan ve akılla kavranabilen normatif yargılardır. Bütün ahlâk kuralları rasyonel olup kendi doğruluklarını kendi içlerinde taşırlar. Bu nedenle, ahlâk kurallarının doğruluklarının ve insan için emredici oluşlarının gerçek sebebi onların Tanrının iradesinden kaynaklanmış olmaları değil, akla uygun ve akılla kavranabilir olmalarıdır. Tanrı bu kuralları emrederken aklın zorunluluğu(necessety of reason) altında hareket etmektedir¹⁹.

Locke bu teorilerin her ikisini de tek başına tatmin edici bulmamaktadır. Ona göre gerek iradeci teori gerekse akılcı teori, Tanrının ahlâk kurallarının kaynağı olması konusunda gerçeğin belli bir yanını dile getirmektedirler. Bununla birlikte iki teoride de önemli eksiklikler ve tehlikeli anlamlar bulunmaktadır. İradeci teori, ahlâk kurallarının Tanrının iradesinden kaynaklanmış olmalarını, bu kuralların doğru ve emredici olmalarının tek nedeni olarak göstermekle, söz konusu kuralları Tanrının keyfi olarak (arbitrarily) seçtiği birtakım kurallar durumuna indirgemıştır. Bu durumda Tanrı, insana her istediğini emreden kaprisli bir despottan farksızlaşmaktadır. Öte yandan, akılcı teori de, ahlâk kurallarının kendi doğruluklarını kendi içlerinde taşıdıklarını ve akılla kavranabilir olduklarını, Tanrının bu kuralları emrederken akli bir zorunluluk altında hareket ettiğini söyleyerek Tanrının sonsuz kudret ve iradesini sınırlamış olmaktadır. Locke'a göre hem Tanrı ahlâk kurallarını kendi özgür iradesiyle emretmiştir, hem de bu kurallar rasyoneldir. Bununla birlikte, ne Tanrı ahlâk kurallarını keyfi bir şekilde seçmiştir, ne de bu kuralları emrederken O akli bir zorunluluğa tabidir. Bütün yargıların olduğu gibi, ahlâk kurallarını ifade eden yargıların doğruluğu da, bu yargıların tabiattaki varlık ve olaylara, dolayısıyla da varlık ve olayları idare eden "tabiat kanunu"na uygun olmalarında aranmalıdır.Herhangi bir yargının tabiat kanununa uygun olması

¹⁹ Aaron, R., John Locke, Clarendon Press, 2nd ed. Oxford 1955, s.265-266; W.von Leyden, Introduction (Essays on the Law of Nature'da), s.56; Gough, J.W., John Locke's Political Philosophy, Clarendon Press, 2nd ed. Oxford 1956, s.4; Frankena, W.K. age., s.28

demek, aynı zamanda bu yargının akla uygun olması demektir. Çünkü, "tabiat kanunu ile insanın rasyonel tabiatı arasında Tanrının kurmuş olduğu sürekli bir ahenk (harmony) vardır"²⁰. Tanrının tabiat kanununa uygun olarak emrettiği herhangi bir ahlâk kuralı insanın rasyonel tabiatına da uygun olduğu için, bu kural bir anlamda insan aklının bir ürünü gibi görünmektedir²¹. Bu nedenle "insan ahlâk kurallarına yalnızca cezalandırılma korkusuyla değil, aynı zamanda doğru olanı rasyonel bir şekilde kavradığı için uymaktadır"²².

Sonuç olarak Tanrı ahlâk kurallarını tamamıyla kendi özgür iradesiyle emretmektedir. Fakat O bu kuralları keyfi bir şekilde değil, belli bir ölçüye göre seçmektedir. Bu ölçü de, Tanrının tabiat kanunu ile insanın rasyonel tabiatı arasında kurmuş olduğu ahenktir. Tanrı kendisinin kurmuş olduğu bu ahengi hiç bir zaman bozmayacağı ve bozulmasına da izin vermeyeceği için, O'nun emrettiği her ahlâk kuralı rasyonel olacaktır. Ancak, Tanrının emrettiği ahlâk kurallarının sürekli olarak rasyonel olmasından O'nun akli bir zorunluluğa tabi olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü, hem tabiat kanunu ile insanın rasyonel tabiatı arasındaki ahengi kurarken hem de bu ahenge uygun ahlâk kurallarını emrederken Tanrı kendi özgür iradesiyle hareket etmektedir²³.

---

20 Locke, Essays L.N., s.199

21 Locke, age., s.201

22 Locke, age., s.185

23 Locke, age., s.201